

Kronik Ruhsal Hastalıklarda Yardım Arama Davranışları

Help Seeking Behaviors in Chronic Mental Diseases

Kerime Bademli, Neslihan Lök

Öz

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin tıp dışı yardım arama davranışları ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalarını belirlemek ve bu alandaki mevcut durumu ortaya çıkarmaktır. Ülkemizde kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin yardım arama davranışları ile ilgili yapılan çalışmalarını belirlemek için ulusal veri tabanları taranmıştır. Tarama sonucunda kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin tıp dışı yardım arama davranışları ile ilgili 14 araştırma incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, hasta ve hasta yakınlarının çoğunlukla geleneksel dinsel yöntemlere başvurduğu ortaya çıkmıştır. Tıbbi tedavi dışı yardım arama davranışı kadınlarda, düşük eğitim düzeyine sahip bireylerde ve kırsal kesimde yaşayanlarda daha yüksek oranda görülmektedir. **Anahtar sözcükler:** Kronik ruhsal hastalıklar, yardım arama, Türkiye.

Abstract

This study aims to investigate the studies conducted with the chronic psychiatric patients help seeking behavior in Turkey and determine the characteristics and reveal the current situation in this area. In order to determine the recent studies conducted with chronic psychiatric patients help seeking behavior in Turkey, national databases were reviewed. Fourteen studies related about chronic psychiatric patients help seeking behavior studies were reviewed. According to the findings, the patients and their relatives often appeared to refer to traditional religious methods. Being female, having low level of education and living in rural areas are important prevalent factors among patients having traditional help-seeking behavior.

Key words: Help seeking, chronic mental diseases, Turkey.

KRONİK ruhsal hastalıklar her toplumda, her sosyoekonomik düzeyde, her kültürde ve her coğrafi bölgede görülebilmektedir (Kültür ve ark. 2007). Ruhsal hastalıkların bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını olumsuz etkilemesi kronikleşme eğilimlerinin yüksek olması ve bazı ruhsal hastalıkların nedeninin açıklanamaması hastaların ve hasta yakınlarının tıp dışı yardım arama davranışlarına neden olabilmektedir. Hasta ve hasta yakınlarının yardım arama ve yardım alma konusunda sergiledikleri davranış biçimi kronik ruhsal hastalıkların tedavisi ve psikososyal sonuçları açısından önemlidir. Ruhsal hastalıklarda yardım arama davranışı, hastalığın süresi, şiddeti, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, daha önceki sağlık hizmet deneyimi, medeni durum, kültürel yapı ve dini

inanç sistemleri gibi faktörlerden etkilenmektedir (Roness ve ark. 2005, Ünal ve ark. 2007, Sarıkoç ve ark. 2015).

Kültürel inanışlar ruhsal hastalığa karşı toplumun davranışlarını şekillendirmektedir (Yaşan ve Gürgeç 2004). Toplumsal davranışlar ruhsal hastalıklarda yardım arama davranışını yüksek oranda etkilemektedir bu nedenle toplumsal davranışlara odaklanmak önemlidir (Angermeyer 1999). Toplumsal kültüre özgü olarak kullanılan tıp dışı uygulamaların doğal, yan etkisi olmayan uygulamalar olduğu düşünülerek yaygın olarak kullanılması ve tavsiye edilmesi, bu uygulamalara yönelmenin nedeni olarak açıklanmaktadır (Güleç ve ark. 2006). Sarıkoç ve arkadaşları (2015) çalışmasında ruhsal hastalığı olan bireylerin yakınlarının %81,2'si hastalarının tedavisi için tıbbi tedavi dışındaki uygulamaların hastalarına zararlı olabileceğini düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Ülkemizde ve değişik kültürlerde, kronik ruhsal sorunu olan hastalarda tıp dışı tedavilere sık başvurulduğu belirtilmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmalara göre, kronik psikiyatri hastalarının en fazla yardım arama davranışı olarak, din görevlileri ve yâtır, ziyareti (Güleç ve ark. 2011), şifacı (hoca, türbe, yâtır, muska, özel dua, bitkisel tıp, kurşun dökme, sülük ve düşük oranda meditasyon (Sarıkoç ve ark. 2015) olduğu belirtilen bir başka çalışmada bakım verenlerin hastası için %89.3'ü dini yaklaşımları tercih ettiğini belirtilmektedir (Güleç ve ark. 2006). Türkiye ve Almanya'da yaşayan Türk psikiyatri hastalarının tıp dışı yardım arama davranışlarını incelediği başka bir çalışmada en fazla rastlanan tıp dışı tedavi arama davranışının din hocasına gitme (Türkiye'dekiler %74.4, Almanya'dakiler %87.9) olduğu belirtilmektedir (Russonova ve ark. 2002). Amerika'da yapılan kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin alternatif sağlık bakım uygulamaları kullanımını incelenen çalışmada, katılımcıların en sık meditasyon, masaj, yoga ve katatimi uygulamalarına başvurdukları, daha sonra dini veya manevi uygulamalara başvurdukları belirtilmektedir (Knipscheer ve ark. 2008). Afrika kültüründe de hasta yakınlarının kültürüne göre bitkisel tıp, rahip ve geleneksel şifacılar başvurdukları belirtilmektedir (Beckerleg 1999). Hindistan'da yapılan bir çalışmada da şizofreni ve diğer psikotik bozukluklarda hasta yakınlarının yarısından fazlasının ilk başvurdukları kişilerin dini şifacılar (Faith-healers) olduğu belirtilmektedir (Naik ve ark. 2012).

Ülkemiz ve farklı toplumlarda kronik ruhsal hastalıkların tedavisinde hasta yakınları yardım arama davranışı olarak tıbbi tedavi dışındaki uygulamalara başvurdukları görülmektedir. Bu nedenle kronik ruhsal hastalıklarda sağlık çalışanlarının bu konudaki farkındalığın artırılması önemlidir. Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin yardım arama davranışları ile ilgili çalışmaları bilmek, hastaların ve yakınlarının tıbbi tedavi dışında başvurdukları etkili ve etkisiz yöntemlerin belirlenmesi hastaların doğru ve etkili tedavi almaları için yönlendirilmesine yardımcı olabilmek için önemlidir. Bu sistematik inceleme kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin tıp dışı yardım arama davranışları ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmaları belirlemek ve bu alandaki mevcut durumu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin tıp dışı yardım arama davranışları ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmaları belirlemek için Ulakbim, Google Akademik, Türk Psikiyatri Dizini, Türkiye Klinikleri ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanları taranmıştır. Tarama yapılırken, Türkçe dilinde "geleneksel uygulama", "şizofreni geleneksel uygulama", "şizofreni yardım arama", "şizofreni çare arama", "çare arama", "yardım

arama” anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Ulaşılan kaynaklardan örnekleminde kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin tıp dışı yardım arama davranışları ile ilgili 14 araştırma incelenmiştir. Bu çalışmada ele alınan makalelerin çalışmaya katılma ölçütleri; kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde tıp dışı yardım arama davranışı ile yapılan, online tam metnine ulaşılabilen çalışmalardır. Çalışmaları dışlama ölçütleri ruhsal hastalığı olmayan bireylerin tıp dışı yardım arama davranışının incelendiği çalışmalar, olgu sunumları, panel sunumları ve ölçek çalışmalarıdır.

Çalışmaların seçimi, araştırmaların değerlendirilmesi ve araştırma için belirlenen anahtar sözcüklerin taranması sonucu elde edilen çalışmalar katma ve dışlama ölçütlerine göre değerlendirilmiş ve ölçütlere uygun olmayan çalışmalar elenmiştir. Taramalar sonucunda toplam 2803 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan çalışmalar öncelikle başlıklarına göre konu ile ilgili olmayanlar kapsam dışı bırakılmıştır. Ardından konu ile ilgili çalışmaların içerikleri değerlendirilmiş olup konu ile ilgili olanlar çalışma kapsamına alınmıştır. Veri tabanlarından elde edilen 150 çalışmadan aynı olanlar çıkarıldıktan sonra 13 çalışma değerlendirmeye alınmıştır.

Bulgular

Örneklem

İnceleme kapsamına alınan kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin tıp dışı yardım arama davranışları ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalarda örneklem sayısı birbirinden farklılık göstermektedir. İnceleme kapsamına alınan bir çalışmada psikiyatri kliniğinde yatan hastalar örneklemini oluşturmaktadır (Kırpınar 1992). İncelenen çalışmalardan iki çalışmanın örneklemini psikiyatri kliniğine ilk kez başvuran hastalar (Ünal ve ark. 2001, Güleç ve ark. 2011) oluşturmaktadır. Bir çalışmada psikiyatri polikliniğine başvuran hastalar ile fizik tedavi ve rehabilitasyon polikliniğine başvuran hastalar örnekleme dahil edilmiş ve karşılaştırılmıştır (Yaşan ve Gürgeç 2004). Bir çalışmada psikiyatri polikliniğine ayaktan başvuran panik bozukluk tanısına sahip hastalarda yürütülmüştür (Oral 2005).

Bir çalışmada, ülkemizde (Trabzon'da) ve iş bulma nedeniyle yurtdışında (Almanya-Gelsenkirchen) yaşayan ve psikiyatrik bir hastalığı olan Türkler örneklemini oluşturmaktadır (Güleç ve ark. 2006). Bir çalışmanın örneklemini Malatya'da yaşayan halk oluşturmuştur (Ünal ve Kaya 2006). Bir diğer çalışmanın örneklemini psikiyatri polikliniğine başvuran psikotik hastalar oluşturmuştur (Ünal ve ark. 2007). İki çalışmada psikiyatri polikliniğine başvuran psikiyatri hastaları (anksiyete bozuklukları, bipolar affektif bozukluk, şizofreni, psikozlar, paranoid bozukluk, obsesif kompulsif bozukluk) oluşturmuştur (Bahar ve ark. 2010, Güner ve ark. 2012). Bir çalışmada şizofreni tanı ölçütlerini karşılayan hastalar ile birlikte gelen hasta yakınları örneklemini oluşturmuştur (Özşen 2013). Bir başka çalışmada da psikiyatri polikliniğine herhangi bir tanı grubundan olan hastaları ile birlikte başvuran hasta yakınları oluşturmuştur (Sarikoç ve ark. 2015). Bir çalışmada psikiyatri polikliniğine başvuran ve sadece şizofreni tanısı almış hastalar örneklemini oluşturmuştur (Yalvaç ve ark. 2015).

Kullanılan Ölçüm Araçları

İnceleme kapsamına alınan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formları kullanılmıştır. Kırpınar (1992) çalışmasında, görüşme

yolu ile veriler toplanarak araştırmacı tarafından geliştirilen anket formuna aktarılmıştır. Bir çalışmada hastaların demografik verilerini, hastalığı açıklama modellerini ve çare arama süreçlerini değerlendirmek için kısa bir anket üzerine temellendirilmiş yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır (Ünal ve ark. 2001). Bir başka çalışmada polikliniğe başvuran hastalar ile yüz yüze görüşme yolu ile veri toplanmış olup veri toplama aracı olarak sosyodemografik veri formu ve araştırmacılar tarafından geliştirilen soru formu kullanılmıştır. Anket formunda yaş, cinsiyet, ikamet ettiği yerleşim birimi, eğitim düzeyi, gelir düzeyi gibi sosyodemografik özellikleri, poliklinikte aldığı tanı, hastalığının süresi, verilen tıbbi tedaviden ne ölçüde yarar gördüğü hakkında ve geleneksel yardım arama başvurusunun olup olmadığı sorgulanmıştır. Ayrıca geleneksel tedavi başvurusunun zamanı, yapılan işlemler, geleneksel tedavilerin bu işlemde ekonomik bir çıkar sağlayıp sağlamadığı, geleneksel tedavi yöntemlerinden ne kadar yarar gördüğü, tekrar geleneksel tedavi arama durumları sorgulanmıştır (Yaşan ve Gürgeç 2004). Bir başka çalışmada hastaların panik bozukluk belirtileri için polikliniğe müracaatlarından önceki yardım arama davranışlarını değerlendirmek için araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu kullanılarak veri toplanmıştır (Oral 2005).

Bir çalışmada araştırmacılar tarafından oluşturulan yaş, cin-siyet, medeni durum, yetiştirildiği yer, din eğitimi alma durumu, tıp dışı başvurusunun olup olmadığı, varsa bunların ne olduğu ve verilen önerilere uyma davranışlarını içeren sorulardan oluşan anket formu kullanılmıştır (Güleç ve ark. 2006). Bir çalışmada çalışmaya katılan bireylere psikotik bir hasta senaryosu sunularak, olgudaki durumu açıklama ve yardım arama süreçlerine ilişkin bazı sorular sorularak veri toplanmıştır (Ünal ve Kaya 2006). Ünal ve arkadaşları (2007) çalışmalarında, sosyodemografik veri formu ile Kleinman'ın (1980) hastalık açıklama modelinden yararlanılarak hazırlanan, hastanın hastalığına atfettiği nedenler, yardım arama davranışları, tedaviden beklentisi, hastalığın seyri ile ilgili düşüncelerini içeren anket formu kullanılmıştır (Ünal ve ark. 2007). Bahar ve ark (2010) tarafından yapılan çalışmada da araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu kullanılarak veri toplanmıştır (Bahar ve ark. 2010).

İncelenen iki çalışmada tarafından Kleinman'ın hastalık açıklama modelinden yararlanılarak Ünal ve ark. (2001) tarafından geliştirilen Hastalık Modeli Anlama Anketi formu kullanılarak veri toplanmıştır (Güleç ve ark. 2011, Yalvaç ve ark. 2015). Bir başka çalışmada da araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu kullanılarak veri toplanmıştır (Güner ve ark. 2012). Özşen (2013) tarafından yapılan yüksek lisans tezinde araştırmacılar tarafından geliştirilen Hastalık Hakkında Bilgi Değerlendirme Formu, Yardım Arama Davranışlarını Değerlendirme Formu ile Hastalığa Yönelik İnançlar Ölçeği kullanılarak veri toplanmıştır. İncelenen çalışmalardan birinde araştırmacının verileri 'Hasta Yakınları Tanıtıcı Bilgi Formu, Hasta Yakınlarının Tıbbi Tedavi Dışındaki Uygulamalarla İlgili Görüşlerine İlişkin Veri Formu ve Yardım Arama Tutum Ölçeği ile toplanmıştır (Sarıköç ve ark. 2015).

Çalışmalardan Elde Edilen Sonuçlar

Kırpınar (1992) çalışmasında, psikiyatri kliniğinde yatan 16 erkek ve 14 kadın hasta ile yaptığı çalışmada, çalışmaya katılan hastaların biri dışında tümünün tedavi amacıyla hekim dışı resmi din görevlisi olmayan hoca ünvanlı kişilere gittikleri veya yakınları tarafından götürüldüğünü belirtmektedir. Aynı zamanda bu kişiler tarafından hastalara konulan tanılarının çoğunun dinsel büyüsel içerikte olduğu ortaya çıkmıştır. Tıp dışı

yardım arama davranışında hastaların karşılaştıkları tedavi şekillerinden birisi, daire kurma; ortaya bir kap içinde su getirilmekte, Kur'an okunma işlemi olarak belirtilmiştir. Bir diğer tedavi şekli olan su göstermede kap içine konulmuş suya hastanın bakması ve gördüklerini anlatması ile içindeki cinlerin çıkarıldığı belirtilmiştir. Yıldızlama tedavi şeklinde ise yıldız hareketlerini inceleyen eski kitaplardan kişiyle ilgili bilgiler çıkarıldığı ifade edilmiştir. Bir diğer tedavi ip gösterme veya aynaya baktırma olarak adlandırılan yöntemde, hastaya renkli bir kaç ipe veya aynaya bakarak gördüklerini veya cinlerini anlatmasının istendiği belirtilmiştir. Yöntemlerin hepsinde dini motifler kullanıldığı belirtilmiştir.

Ünal ve arkadaşları (2001) psikiyatri polikliniğine ilk kez başvuran psikiyatri hastalarında yardım arama davranışını değerlendirdikleri çalışmada, katılımcıların %32.5'i psikiyatriste gittiği, %32.5'i psikiyatri dışı doktorlara gittiği ortaya çıkmıştır. Aynı çalışmada, katılımcıların %12.3'ü geleneksel-dinsel yöntemlere başvurduğu, 10.7'si hem psikiyatriste, hem de psikiyatri dışı doktorlara gittiği belirtilirken, hastaların 11'inde (%7.1) hiçbir yardım arayışı olmadığı belirtilmektedir.

Yaşan ve Gürgen (2004) çalışmalarında psikiyatri polikliniğine başvuran bireylerin % 57'sinin, fizik tedavi polikliniğine başvuran bireylerin ise %15'inin tıp dışı yardım arama davranışında buldukları ortaya çıkmıştır. Çalışmada psikiyatri polikliniğine başvurup tıp dışı yardım arama başvurusu olan bireylerde en fazla başvuru yerleri, din görevlileri, yatır ziyareti olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bireyler ziyaret ettikleri tıp dışı yerlerde uygulanan tedavi şekli muska, yatırda yatırma, çeşitli yiyecek ve içecekler olduğu ortaya çıkmıştır.

Oral (2005) çalışmasında, katılımcıların %58.7'sinin başka bir hekim tarafından psikiyatri polikliniğine yönlendirildiği ve polikliniğe başvuranların %76'sının daha önce psikiyatri hekimine başvurmadıkları belirtilmiştir. Katılımcıların %32'sinin daha önce kardiyoloji hekimine, %8'inin dahiliye hekimine ve %40'ının da birden fazla psikiyatri dışı hekime müracaat ettiği, %34.7'sinin panik atak semptomları için tıp dışı yardım arama davranışları olduğu belirtilmektedir. Tıp dışı yardım arama davranışı olarak da hocaya başvurdukları belirtilmektedir.

Güleç ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında Türkiye ve Almanya'da yaşayan bireyler değerlendirilmiş olup, Türkiye'dekilerin %49.4'ü, Almanya'dakilerin ise %55.0'ı psikiyatrik hastalıkları için tıp dışı tedavi arama davranışı gösterdikleri bulunmuştur. Her iki grupta da en fazla rastlanan tıp dışı yardım arama davranışı olarak din hocasına gitmenin Türkiye'de %74.4, Almanya'da %87.9 olduğu belirtilmiştir.

Ünal ve Kaya (2006) çalışmasında tıbbi tedavinin, ilk tercih edilen yardım arama davranışı olduğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların, bekarların ve düşük gelire sahip olanların tıp dışı yardım arama davranışına daha fazla eğilim gösterdikleri belirtilmektedir.

Ünal ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan bir başka çalışmada, psikotik hastaların % 51,1'inin yardım aramak için geleneksel-dinsel tedavi yöntemlerine, % 19,3'ünün tıbbi tedaviye, % 65,9'unun psikiyatriste başvurduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, ilköğretim mezunlarının kendileri için daha yüksek oranda dinsel yöntemlerde yardım aradıkları, aileleri için psikiyatriste başvurmayı tercih ettikleri belirtilmiştir.

Bahar ve arkadaşları (2010) çalışmalarında, psikiyatri hastalarının %54.8'inin sığın-tıları başladığında ilk olarak hekime başvurduklarını, %48'inin ise tıp dışı yardım arama davranışı gösterdikleri ortaya çıkmıştır. En fazla rastlanan tıp dışı yardım arama davra-

nışı olarak (%78.3) dinî unvanı kullanan(hoca) kişilere başvurduklarını belirtmişlerdir. Hekim dışı kişilerin uyguladıkları yöntemlerin ise cin çıkarma (%34.9) ve dua ve muska uygulama (%42.5) yöntemleri olduğu belirtilmiştir.

Tablo.1. İncelenen çalışmalarda kullanılan ölçekler ve elde edilen bulgular

Kaynak	Örneklem grubu	Kullanılan ölçekler	Bulgular
Kırpınar 1992	Psikiyatri kliniğinde tedavi gören 14 kadın 16 erkek hasta	Araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu ve görüşme	Hocaya gitme Daire kurma Su gösterme Yıldızlama İp gösterme/Aynaya baktırma
Ünal ve ark. 2001	Psikiyatri polikliniğine ilk kez başvuran 154 hasta	Araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu ve görüşme	Genel dinsel yöntemlere başvurma(%12,3)
Yaşan & Gürgen 2004	Psikiyatri ve fizik tedavi polikliniklerine başvuran 165 psikiyatri hastası 120 fizik tedavi hastası	Araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu	Psikiyatri hastaları (%57)Fizik tedavi hastaları (%15) genel dinsel yöntemlere başvurma Hocaya gitme Yatır ziyareti Muska Yatırda yatırma
Oral 2005	Psikiyatri polikliniğine Panik Bozukluk semptomları ile başvuran 75 hasta	Araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu	Hocaya gitme (%34)
Güleç ve ark. 2006	Psikiyatri polikliniğine başvuran Türkiye'de 87 Almanya'da 60 hasta	Araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu	Hocaya gitme
Ünal & Kaya 2006	668 sağlıklı birey	Araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu	İlk tercih edilen yardım arama davranışı tıbbi tedavi
Ünal ve ark. 2007	Polikliniğe başvuran psikotik 38 kadın 50 erkek hasta	Kleinman'ın (1980) hastalık açıklama modelinden yararlanılarak geliştirilen anket formu	Genel dinsel-tıbbi tedavi yöntemleri (% 51,1)
Bahar ve ark. 2010	Psikiyatri polikliniğine başvuran 221 hasta	Araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu	Tıp dışı yardım arama davranışı (%48) Hocaya gitme (%78,3)
Güleç ve ark. 2011	Psikiyatri polikliniğine başvuran 104 kadın 31 erkek hasta	Sosyodemografik veri Formu Hastalık Modeli Anlama Anketi	Şifacıya başvurma (hoca, türbe, yatır, muska, özel dua) (%14) Bitkisel tıbbi başvurma (%6.6) Halk tıbbına başvurma (kurşun dökme, sülük) (%2.2) Meditasyona başvurma (0.7)
Güner ve ark. 2012	Psikiyatri polikliniğine başvuran 225 hasta	Araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu	Hastaneye başvurmadan önce Tıp dışı yardım arama(%17.78) Hocaya gitme (%95)

Özşen 2013	Şizofreni hastası olan 200 hasta yakını	Araştırmacılar tarafından geliştirilen Hastalık Hakkında Bilgi Değerlendirme Formu, Yardım Arama Davranışlarını Değerlendirme Formu, Hastalığa Yönelik İnançlar Ölçeği	Hocaya veya türbeye gitme (%18.5)
Sarıkoç ve ark. 2015	Psikiyatri polikliniğine başvuran hasta yakınları 36 Kadın 44 Erkek	Hasta Yakınları Tanıtıcı Bilgi Formu, Hasta Yakınlarının Tıbbi Tedavi Dışındaki Uygulamalarla İlgili Görüşlerine İlişkin Veri Formu Yardım Arama Tutum Ölçeği	Dini/spiritüel uygulamalara başvurma (%89.1)
Yalvaç ve ark. 2015	Psikiyatri polikliniğine başvuran Tatvan'da 31 hasta Menemende 41 hasta	Sosyodemografik veri Formu Hastalık Modeli Anlama Anketi	Tatvandaki hastaların %77'si Menemen'deki hastaların %71'inin dinsel yardım arayışı mevcut.

Güleç ve arkadaşları (2011) çalışmalarında, katılımcıların %55.5'i psikiyatriste gittiği, %33.3'ünün kendimi telkin ettiği, %17.7'sinin psikiyatri dışı doktorlara gittiği, %14.8'inin herhangi bir yardım arayışının olmadığı, %14'ünün şifacıya (hoca, türbe, yadır, muska, özel dua) başvurduğu, %6.6'sının bitkisel tıba başvurduğu, %2.2'sinin halk tıbbına başvurduğu (kurşun dökme, sülük) ve %0.7'sinin meditasyona başvurduğu belirtilmiştir.

Güner ve arkadaşları (2012) çalışmalarında, psikiyatri polikliniğine başvuran hastaların %56.38'inin tıp dışı yardım arama davranışı olduğunu belirtmişlerdir. Spor yapma (%28.8), kitap okuma (%21.2), diğer insanlarla konuşma (%16.7) Hastaneye başvurmadan önce hastaların % 17.78'inin tıp dışı yardım arama davranışı olarak hekim dışı kişilere başvurdukları ve bu kişilerin % 95'inin din adamı (Hoca) olduğu ortaya çıkmıştır. Din adamları tarafından yapılan uygulamalar, dua etmek, nefes üfleme, kurşun dökme ve okunmuş su içirmek olduğu belirtilmiştir.

Özşen (2013) yaptığı çalışmada şizofreni hasta yakınlarının % 43.5'inin hastalarını ilk olarak psikiyatrist dışı doktora, %20.5'inin hastalarını psikologa, %18.5'inin hastalarını hocaya veya türbeye, %15'inin psikiyatriste götürdüklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra hasta yakınlarının %37.5'i hastaları psikiyatrist tarafından tedavi edildiği sürede hastasının iyileşemeyeceğini düşündüğü için ve tedavinin yetersiz olduğunu düşündüğü için hekim dışı başka çözümler aramışlardır.

Sarıkoç ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada, ruhsal hastalığa sahip bireylerin yakınlarının %89.1' inin dini/spiritüel uygulamalara başvurmuş olmakla beraber %67.5'inin kullandığı bu uygulamaya devam etmek istemediğini, %78.7'sinin uygulamanın hastanın iyi oluşluk halini etkilemediğini belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan hasta yakınlarının %81.2'si tıbbi tedavi dışındaki uygulamanın hastaya zararı olabileceğini düşünmediğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra hasta yakınlarının %34.3'ü çaresizlik ve umutsuzluk içinde olma, %26.5'i kişisel inancı isteği nedeniyle tıp dışı uygulamalara başvurduklarını belirtmişlerdir.

Yalvaç ve arkadaşları (2015) çalışmasında, katılımcıların %74'ünün hastalıkları sürecinde dinsel yardım arayışı içinde bulduklarını belirtmişlerdir. Menemen ve Tatvan'daki hastaların yardım arama davranışlarını değerlendirmişler ve Menemen'deki hastaların %85'inin psikiyatriste gitmeyi tercih ettiğini Tatvan'daki hastaların yalnızca %32'sinin psikiyatriste başvurdukları belirtilmiştir. Tatvandaki hastaların %77'si Menemen'deki hastaların ise %71'inin dinsel yardım arayışına başvurdukları ortaya çıkmıştır.

Tartışma

İnceleme kapsamına alınan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre, kronik ruhsal hastalığa sahip bireyler ve yakınlarının tıp dışı yardım arama davranışında buldukları ve çoğunlukla geleneksel dini uygulamalara yöndikledi ortaya çıkmıştır. Kronik ruhsal hastalığın seyrinin uzun ve yıkıcı olması hastaları ve ailelerini birden çok yardım arama yöntemine yöneltebilmektedir. Hastalığın başlangıç, alevlenme ya da iyileşme dönemlerinin olması, tek bir yardım arama girişiminden yeterince ya da beklenen düzeyde yanıt alınmaması nedeniyle bireyler çaresizlik yaşamakta ve alternatif olarak geleneksel tedavilere yönelme eğilimini göstermektedirler (Ünal ve ark. 2007).

Geleneksel tedavilere başvurma durumu sosyodemografik değişkenlerden etkilenmektedir. Çalışma kapsamında incelenen araştırmalara bakıldığında yardım arama davranışı olarak kadınların (Ünal ve ark. 2001), kırsal kesimde yaşayanların (Güleç ve ark. 2001, Yalvaç ve ark. 2015) ve düşük eğitim düzeyinde sahip olanların (Yaşan ve Gürgen 2004), daha yüksek oranda geleneksel tedaviye yöndikledi görülmektedir. Çin'de yapılan iki farklı çalışmada (Kua ve ark. 2003, Tang ve ark. 2007) kadınların erkeklerden daha fazla geleneksel şifacılara başvuru yaptıkları belirtilirken eğitiminin yardım arama davranışı ile ilişkili olmadığı belirtilmektedir.

Yurt dışında yapılan çalışmalarda da psikiyatri hastalarının yardım arama davranışı olarak tıbbi tedavinin yanı sıra geleneksel tedavi yöntemlerine başvurdukları belirtilmektedir (Beckerlag 1994, Champion ve Bhugra 1997, Kulhara ve ark. 2000, Chadda ve ark. 2001). Sosyo kültürel faktörler, inanç sistemleri kronik ruhsal hastalıklarda hastaların ve hasta yakınlarının çare arama davranışlarının önemli belirleyicisidir (Banerjee ve Roy 1998). Ruhsal hastalıklarda farklı kültürlerde farklı yardım arama davranışları olduğu bilinmektedir. Chadda ve arkadaşları (2001) tarafından Hindistan'da yapılan çalışmada, psikiyatri hastalarının %57,7'sinin ilk başvurduğu kişi psikiyatrist iken %30'unun ilk başvurduğu kişinin dini şifacılar olduğu belirtilmektedir (Chadda ve ark. 2001). Hindistan'da yapılan bir başka çalışmada psikotik hastaların dinsel tedavi arayışına girme oranı %45-74 düzeylerinde olduğu ortaya çıkmıştır (Kulhara ve ark. 2000). Hindistan'da yapılan bir başka çalışmada da psikiyatri hastalarının ve yakınlarının benzer şekilde geleneksel tedavi yöntemlerinden dini şifacılara başvurdukları belirtilmektedir (Raguram ve ark. 2002). Türkiye'de yapılan çalışmalarda da benzer şekilde geleneksel yardım arama davranışı olarak, din görevlileri, yatır ve türbe ziyaretleri, muska yazdırma ve özellikle hocaya gitme gibi dini uygulamalara başvurdukları ortaya çıkmıştır (Yaşan ve ark. 2004; Güleç ve ark. 2011, Sarıkoç ve ark. 2015)

Çin'de Kua ve arkadaşları (1993) tarafından yapılan çalışmada psikiyatri hastalarının %36'sının hastaneye başvurmadan önce geleneksel şifacılara başvurdukları belirtilmektedir. Çin'de yapılan bir başka çalışmada, hastaların %32,7'sinin geleneksel Çin tıbbi olarak adlandırılan, akupunktur, nefes egzersizleri, halk şifacıları, başvurdukları belir-

tilmektedir. (Tang ve ark. 2007). Tayland'da yapılan bir çalışmada, psikotik belirtiler ortaya çıktıktan sonra hastaların %28'inin tıp dışı iyileştiricilere yöneldiği belirtilmektedir (Ratanatikanon ve ark. 1997). Amerika'da yapılan kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin alternatif sağlık bakım uygulamaları kullanımını incelenen çalışmada katılımcıların en sık meditasyon, masaj, yoga ve katatimi uygulamalarına başvurdukları, daha sonra dini veya manevi uygulamalara başvurdukları belirtilmektedir (Russinova ve ark. 2002). Ülkemizde yapılan çalışmalarda kronik ruhsal hastalığa sahip hastaların ve hasta yakınlarının düşük oranda meditasyona başvurdukları ortaya çıkmıştır (Güleç ve ark. 2011). Bu durum ruhsal hastalıklarda yardım arama davranışında kültürler arası farklılık olduğunu göstermektedir.

Güney Afrika'da ruhsal hastalıklara karşı toplumun bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirildiği çalışmada (Hugo ve ark. 2003), hastaların tıbbi tedavinin yanı sıra rahatlatma teknikleri, egzersiz, doğal ilaçlar, meditasyon veya yoga, psikoterapi, psikotrop ilaçlar, dini uygulamalar, geleneksel şifacıları ziyaret etme gibi yardım arama davranışı seğıledikleri belirtilmektedir. Benzer şekilde Beckerlag (1994) 'da çalışmasında Afrika'da tıbbi yardım arama yöntemlerinin yanı sıra dini ve geleneksel yardım arama yöntemlerine başvurulduğunu bildirmektedir.

Sheikh ve Furnham (2000) kültürlerarası ruhsal hastalıklarda yardım arama davranışını değerlendirdikleri çalışmada Pakistan, Hindistan, Doğu Afrika ile İngiliz ve Avrupalılardan oluşturdukları örnekleme profesyonel yardım arama davranışında kültürün anlamlı bir gösterge olmadığını ancak kültürel inanışların yardım arama davranışında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan grupların eğitim seviyesinin yüksek olması nedeniyle kültürün profesyonel yardım arama davranışında etkili olmadığı sonucu çıkmış olabileceği farklı eğitim seviyelerinde bu değerlendirmenin tekrar yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bizim ülkemizde yapılan çalışmalarda da eğitim seviyesi düşük olanların daha yüksek oranda tıp dışı yardım arama davranışı gösterdikleri ortaya çıkmıştır (Yaşan ve Gürgen 2004). Bu durum tıp dışı yardım arama davranışında kültürün yanı sıra eğitim düzeyinin de önemli olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin tıp dışı yardım arama davranışları ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmaların sistematik incelenmesi sonucunda kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin ve hasta yakınlarının yardım arama davranışı olarak tıbbi tedavinin yanı sıra geleneksel yöntemlere de başvurdukları ortaya çıkmıştır. Tıbbi tedavi dışında en sık başvurulan geleneksel uygulamaların hocaya gitme, muska yazdırma gibi dini uygulamalar olduğu görülmüştür. Kronik ruhsal hastalıklarda tıbbi tedavinin sürekliliği ve tedaviye uyum hastalığın gidişi ve sonlanımı üzerinde etkilidir. Bu nedenle hastaların başvurdukları tıbbi tedavi dışı uygulamaların sağlık çalışanları tarafından bilinmesi önemlidir. Hastaların geleneksel yardım arama davranışları ve bu davranışların tıbbi tedavi üzerindeki etkileri ile ilgili hasta ve yakınlarının bilgilendirilmelerine yönelik programlar geliştirilip uygulanabilir.

Kaynaklar

Angermeyer MC, Matschinger H, Riedel-Heller SG (1999) Whom to ask for help in case of a mental disorder? preferences of the lay public. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 34:202-210.

- Bahar A, Savaş HA, Bahar G (2010) Psikiyatri hastalarında tıp dışı yardım arama davranışının değerlendirilmesi. Yeni Symposium, 48:112-117.
- Banerjee G, Roy S (1998) Determinants of help-seeking behaviour of families of schizophrenic patients attending a teaching hospital in India: An indigenous explanatory model. *Int J Soc Psychiatry*, 44:199-214.
- Beckerleg S (1994) Medical pluralism and islam in Swahili communities in Kenya. *Med Anthropol Q*, 8:299-313.
- Campion J, Bhugra D (1997) Experiences of religious healing in psychiatric patients in South India. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 32:215-221.
- Chadda RK, Agarwal V, Singh MC, Raheja D (2000) Help seeking behaviour of psychiatric patients before seeking care at a mental hospital. *Int J Soc Psychiatry*, 47(4):71-78.
- Güleç G, Yenilmez Ç, Ay F (2011) Bir Anadolu şehrinde psikiyatri kliniğine başvuran hastaların hastalık açıklama ve çare arama davranışları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 14:131-142.
- Güleç H, Yavuz A, Topbaş M (2006) Psikiyatri hastalarında tıp dışı çare arama davranışı: Türkiye'de ve Almanya'da yaşayan Türkler arasında karşılaştırmalı bir ön çalışma. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 9:36-44.
- Güner-Küçükkaya P, Ünal S (2012) Help-seeking behaviors of Turkish patients prior to accessing a psychiatric polyclinic. *Arch Psychiatr Nurs*, 26:145-154.
- Hugo CJ, Boshoff DE, Traut A, Zungu-Dirwayi N, Stein DJ (2003) Community attitudes toward and knowledge of mental illness in South African. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 38:715-719.
- Kırpınar İ (1992) Erzurum Numune Hastanesi psikiyatri kliniğinde yatan hastalarda ruhsal bozukluklar nedeni ile tıp dışı kişilere başvurma davranışı üzerine bir araştırma. *Düşünen Adam*, 1:13-17.
- Knipscheer JW, Rolf J (2008) Help-seeking behavior of West African Migrants. *J Community Psychol*, 36:915-928.
- Kua EH, Chew PH, Ko SM (1993) Spirit possession and healing among Chinese psychiatric patients. *Acta Psychiatr Scand*, 88:447-450.
- Kulhara P, Avasthi A, Sharma A (2000) Magico-religious beliefs in schizophrenia study from North India. *Psychopathology*, 33:62-68.
- Kültür S, Mete L, Erol A (2007). Şizofreni. In *Psikiyatri Temel Kitabı*, 2. baskı (Eds E Köroğlu, C Güleç):184-203. Ankara, Hekimler Yayın Birliği.
- Link BG, Phelan JC, Bresnahan M, Stueve A, Pescosolido BA (1999) Public conceptions of mental illness: labels, causes, dangerousness, and social distance. *Am J Public Health*, 89:1328-1333.
- Naik SK, Pattanayak S, Gupta CS, Pattanayak RD (2012) Help-seeking behaviors among caregivers of schizophrenia and other psychotic patients: a hospital-based study in two geographically and culturally distinct Indian cities. *Indian J Psychol Med*, 34:338-345.
- Oral E (2005) Erzurum Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri polikliniğine ayaktan başvuran panik bozukluk hastalarında ruh sağlığı servislerine ulaşım yolları ve tıp dışı başvuruların değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Tıp Dergisi*, 37:39-42.
- Özgen P (2013) Şizofren hastaların yakınlarının şizofreniye yönelik bilgileri, inançları ve yardım arama davranışları (Yüksek lisans tezi). Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi.
- Raguram R, Venkateswaran A, Ramakrishna J, Weiss MG (2002) Traditional community resources for mental health: a report of temple healing from India. *BMJ*, 325(7354):38-40.
- Ratanatikanon C, Assanangkornchai S, Tanchaiswad W (1997) Pattern of help-seeking by relatives of psychotic patients. *J Psychiatr Assoc Thailand*, 42:226-233.
- Rones, A, Mykletun A, Dahl AA (2005) Help-seeking behaviour in patients with anxiety disorder and depression. *Acta Psychiatr Scand*, 111:51-58.
- Russinova Z, Weviorski NJ, Cash D (2002) Use of alternative health care practices by persons with serious mental illness: perceived benefits. *Am J Public Health*, 92:1600-1603.
- Sarıkoç G, Demiralp M, Özşahin A, Açkel CH (2015) Ruhsal hastalıklarda yardım arama: hasta yakınlarının tutumlarına yönelik bir çalışma. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4:32-38.
- Sheikh S, Furnham A (2000) A cross-cultural study of mental health beliefs and attitudes towards seeking professional help. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 35:326-334.
- Tang YL, Sevigny R, Mao PX, Jiang F, Cai Z (2007) Help-seeking behaviors of Chinese patients with schizophrenia admitted to a psychiatric hospital. *Adm Policy Ment Health*, 34:101-107.
- Ünal S, Kaya Y (2006) Psikoza açıklama ve çare arama davranışını etkileyen sosyal etkenler-Malatya örneklemini. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 9:138-147.
- Ünal S, Kaya B, Yalvaç HD (2007) Psicotik hastalarda hastalık açıklama modeli ve çare arama davranışı. *Türk Psikiyatri Derg*, 18:38-47

- Ünal S, Özcan Y, Emül HM, Çekem AB, Elbozan HB, Sezer Ö (2001) Hastalık açıklama modeli ve çare arama davranışı. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 2:222-229.
- Yalvac HD, Kotan Z, Ünal S (2015) Şizofreni hastalarında çare arama davranışı ve ilişkili faktörler: Türkiye'nin doğusunda ve batısındaki iki popülasyon arasında karşılaştırmalı bir çalışma. Düşünen Adam, 28:154-161.
- Yaşan A, Gürgen F (2004) Psikiyatri ve fizik tedavi polikliniklerine başvuran hastaların geleneksel yardım arama davranışının karşılaştırılması. Dicle Tıp Dergisi, 31(3):20-28.

Kerime Bademli, Akdeniz Üniversitesi, Antalya; **Neslihan Lök**, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yazışma Adresi/Correspondence: Kerime Bademli, Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Antalya, Turkey.

E-mail: kerimedemirbas@akdeniz.edu.tr

Bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir - No conflict of interest is declared related to this article

Çevrimiçi adresi / Available online: www.cappsy.org/archives/vol9/no2/

Geliş tarihi/Submission date: 2 Mart/March 2, 2016 · **Kabul Tarihi/Accepted** 2 Mayıs/May 2, 2016
